

Довідка для ознайомлення з ситуацією на озері Сасик

Загальні відомості.

Сасик - лиман в Одеській області. Площа близько 210 км², глибина до 2,7 м. Довжина з півночі на південь приблизно на 29 км, ширина від 3 до 12 км.

До 1978 року складався з двох частин: північної солонуватоводної (розпрісненої), в яку з півночі впадають річки Когильник та Сарата, та південної солоної. Від моря відокремлювався вузьким (до 0,5 км) піщаним пересипом, сполучався з ним протокою. У деякі роки протоку замивало, і лиман ставав на декілька років безстічним, що призводило до швидкого засолення.

В 1978 році в рамках «проекту століття» - будівництва водогосподарського комплексу «Дунай-Дністер-Дніпро», побудови першої черги Дунай-Дніпровської зрошувальної системи лиман Сасик було відокремлено від моря шляхом розширення 15-кілометрового пересипу, по якій проходить автодорога та укріплення його бетонними елементами, а сам лиман було поєднано з Дунаєм шлюзованим каналом та обладнано системою шлюзів - водоскидів і рибо загороджувальних споруд. Здійснено розпріснення водойми за допомогою багаторазового промивання прісною водою з Дунаю для вимивання солей. Але, після введення в експлуатацію Дунай-Дністровської зрошувальної системи (далі - ДДЗС), негативні результати стали очевидні. Водойма так і не набула повністю прісноводного характеру, особливо у південній частині водойми, кількість солей в донних відкладеннях виявилась значною. В результаті зрошення полів на землях ДДЗС мало місце вторинне засолення та вторинна солонцюватість ґрунтів, інтенсивність цього процесу засолення була незначною, піку досягнуто у 1987 році, його прояв засвідчив, що іонно-сольовий комплекс ґрунтів дуже вразливий до наявності іонів натрію в поливній воді. Меліоративні заходи (гіпсування ґрунтів, кислування води), здатність ґрунтів до природної самомеліорації дали деякі позитивні результати.

Згідно Указу Президента України за № 117 від 02.02.2004, верхню (північну) частину Сасика з прилеглою територією без відчуження у місцевих землекористувачів було включено у склад Дунайського біосферного заповідника (далі - ДБЗ) як компенсацію за вилучення в останнього площ під судноплавну протоку Бистре, нижня (південна) частина контролюється місцевою адміністрацією і експлуатується Асоціацією рибодобуваючих господарств (АРГ).

Негативними економічними наслідками від діяльності ДДЗС є погіршення рекреаційно-оздоровчого потенціалу регіону, забруднення водного середовища, інтенсифікований абразивний процес при піднятті рівня води.

Сольовий склад та мінералізація води. В період 1966—1970 рр. загальна мінералізація води в лимані становила біля 11000-17000 мг/дм³, що майже в 10 раз перевищувала нинішній стан.

У період 1980 — перша половина 1990-х років значні об'єми води з Сасику забирали на зрошення, у море скидали біля 600 млн.м³ у рік, суттєво збільшилася сумарна річна витрата річок Когильник і Сарата у зв'язку зі стоком

дренажних вод ДДЗС у ці річки. Коефіцієнт водообміну водосховища становив близько 2,24 рази на рік, тобто забезпечувалась відносно висока проточність.

З другої половини 90-х років Сасик характеризується уповільненим зовнішнім водообміном, припиненням забору води на зрошення, відносним зменшенням відмітки рівня поверхні водосховища. До 2000 року коливання рівня водної поверхні Сасику повторювало коливання рівня води в Дунаї, з меншою амплітудою. Починаючи з другої половини 2000 року рівень води в озері фактично підтримується на нульовій відмітці відносно Балтійської системи. Відносно стабільний рівень води суттєво зменшує підтоплення прилеглих територій і наближає обсяги надходження ґрунтових і підземних вод до величин, характерних для лиману, сприяє стабілізації сольового режиму оз. Сасик у межах 1,5-2,0 г/л.

На теперішній час гідрологічний режим Сасику формується обсягами надходження вод р. Дунай каналом Дунай-Сасик, стоком річок Когильник і Сарата, скидом у море. Нормальний підпертий рівень Сасику 0,2 мБС при об'ємі 500,0 млн.м³. Сасик є слабо проточною водоймою, річний коефіцієнт водообміну коливається в межах 1,5-2,5.

Середній багаторічний стік води річок, що впадають в Сасик, з басейну Когильника — 44,5 млн м³, Сарати — 11,4 млн м³, що в сумі становить близько 11,2% від наповнення. Річки підвищують мінералізацію й забруднюють сольовий склад. Мінералізація води Когильника досягає до більш 6000 мг/дм³, відповідно мінералізація води річки Сарата до більш 9000 мг/дм³.

Середньорічні значення мінералізації перевищували ГДК для водойм рибогосподарського призначення й зрошення. За іонним складом вода відносилася до хлоридного класу, натрієвої групи, першого типу. Вміст сульфатів у воді оз. Сасик - до 1096 мг/дм³, біля половини проб - перевищує ГДК для водойм побутово-господарського призначення. Вміст хлору, натрію, магнію в більшості проб води вищі за ГДК. Також вода озера забруднена за вмістом зваженими частками, нітритами, азотом аміаку, фосфатами, органічними речовинами, специфічними токсичними речовинами - СПАР, фенолами, фторидами, нафтопродуктами, важкими металами. По ІЗВ вода оз. Сасик оцінюється як помірно забруднена й знаходиться під значним антропогенним впливом, рівень якого близький до межі стійкості екосистеми.

За іригаційною оцінкою вода непридатна для зрошення, вимагає перед поливом насичення кальцієвими солями, зниження лужності.

Рибне господарство. Обсяги вилову риби не досягли запланованих в проекті опріснення значень. В умовах використання Сасика-водосховища з обмеженим водообміном та низькою зміненою якістю його вод розвиток рибного господарства в цьому регіоні зазнало трансформацій, які характерні для всіх морських екотонів, які були відчленовані від моря. Для Сасика ці трансформації були пов'язані по-перше із спрощенням біологічної структури водойми - скороченням числа біологічних видів, перш за все, цінних видів риб; по-друге, із збільшенням біомаси малоцінних видів риби; збільшенням біогенних речовин та розвитком явищ евтрофікації (розвиток синьо-зелених водоростей досить небезпечних для людини); по-третє, із значним погіршенням

якості рибних ресурсів внаслідок погіршення загального санітарно-гігієнічного стану водойми в умовах низького водообміну.

У 60-ті роки Сасик входив до складу нагульних водойм Тузлівського кефалевого господарства. Вилов кефалі досягав 295,2 т при середньорічному вилові 35,5 т. Виникнення після 1964 року широкого прорану у косі не дозволило ефективно обловлювати у Сасику кефаль. Вимушене припинення експлуатації Сасику як нагульної кефалевої водойми призвело до переходу на промисел морських видів риб за квотами. Найбільші улови в солоному Сасику були відмічені в 1970-х рр. – в середньому 1000 т риби на рік при цьому атеріна складала практично весь вилов.

У 80-ті роки розпочалася друга фаза біопродукційного процесу. Відповідно розпочалося стрімке зростання вилову риби. Це пояснювалося формуванням змін іхтіофауни, які відповідали процесу становлення нових водосховищ. Основу промислу складали: срібний карась, окунь, судак, лящ, плитка, сазан, верховодка, густера. Максимальний вилов риби у Сасику (1020,6 т) був зареєстрований у 1987 році.

Дев'ять рибодобувних структур різних форм власності створили Асоціацію риболовецьких господарств озера Сасик. З 2004 року на Сасику було введено режим спеціалізованого товарного рибного господарства (СТРГ). Згідно Режиму рибопродуктивність Сасика у 2008 році повинна була досягнути 74,38 кг/га (близько 1500 т з акваторії), але цей показник не досягнуто. Іхтіопатологічна та іхтіотоксична ситуація наступна. Зниження водообміну Сасика призводить до накопичення у донних відкладеннях та акумуляції у гідробіонтах токсичних речовин, у тому числі солей важких металів, залізу.

Економіко-екологічні збитки внаслідок деградації бальнеологічних ресурсів в водоймищі Сасик. Втрати рекреаційних ресурсів.

Розпрісненням, за даними науковців, лікувальним мулам Сасика нанесено шкоду внесенням значної кількості небезпечних речовин та сполук з водами по каналу Дунай – Сасик. Район Сасика втратив колишнє бальнеологічне і рекреаційне значення. Лиман Сасик внесений до переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних згідно постанови Кабінету Міністрів України 11.12.1996 № 1499, балансові запаси лікувальних мулів – 8300 тис. м³, на теперішній час фактично значна їх частина втрачена.

Припинили свою роботу грязелікувальні установи в с. Борисівка. Зменшилась кількість відвідувачів району, і відповідно споживання перш за все місцевої сільськогосподарської продукції. Стічні та інфільтраційні води Сасику впливають на якість навколишніх акваторій морських курортів Татарбунарського та Кілійського районів.

Економіко-екологічні збитки територіям Дунайського біосферного заповідника. Стенцівсько-Жебриянські плавні – території площею 7,8 тис. га, які знаходяться у складі і постійному користуванні ДБЗ, розсічені навпіл каналом Дунай – Сасик. Їх половинки з'єднує дюкер загальним січенням 8 м², який не може компенсувати колишнього масштабного з'єднання на протязі 7 км. Канал є можливою причиною деградації цих цінних природоохоронних плавнів. Компенсації екосистемі не здійснювалося.

Економіко-екологічні збитки в наслідок абразійних процесів та підтоплення. При наповненні оз. Сасик до відміток +0,2 - +0,8 м БС через хвильовий режим спостерігалася ерозія та руйнування західного берега в районі сіл Борисівка і Глибоке. За рекомендаціями інституту "Укрпівдендипроводгосп" для зменшення хвильового впливу на берегову смугу понижено рівень наповнення оз. Сасик до 0,0 м БС (середній рівень Чорного моря -0,4 БС). Зменшення нормального підпірного рівня Сасика затверджено Правилами експлуатації озера Сасик, розробленими у 2003 р. Для створення безпечних умов проживання населення, забезпечення безаварійного функціонування об'єктів господарської діяльності і захисту населених пунктів Придунав'я від підтоплення ґрунтовими водами необхідно спорудження дренажних систем та відновлення природного рівня Сасику (-0,31 м БС). Є втрати земельних ресурсів втрачених внаслідок абразії на ділянках с. Глибоке, потенційне підтоплення декілька десятків га виявлено в с. Новоселиця, с. Траповка, в с. Борисівка, на території підтоплення знаходиться будинки.

Соціальні та демографічні наслідки перетворення лиману в водоймище. Найбільш гострою серед демографічних проблем у районі Сасика є проблема дитячої смертності, у тому числі дітей у віці до 1 року. На сьогоднішній день коефіцієнт дитячої смертності у цьому районі перевищує середній показник по Одеській області. Питання потребує вивчення.

Вирішення проблеми.

У 1994 році Українським центром екології моря було проведено комплексну екологічну експертизу стану озера, у 2000 році Південним науковим центром НАН України розглянуті питання про доцільність подальшої дії еколого-економічного обґрунтування використання озера, як прісноводного рибогосподарського водосховища, В результаті надані висновки використання та збереження його як прісноводної водойми.

На виконання доручення Кабінету Міністрів України № 73703 від 29.12.2003 Мінприроди України замовило у 2004 році науково-дослідну роботу: «Розробка соціально-економічного та екологічного обґрунтування відновлення гідрологічного режиму оз. Сасик», яка виконана Українським науково-дослідним інститутом екологічних проблем (м. Харків). Проведені дослідження призвели до висновку, що варіантом обґрунтування гідрологічного режиму (з точки зору необхідності покращення соціально-економічної та екологічної ситуації в регіоні) може бути лише роздамбування Сасика і повернення йому статусу морського лиману. Враховуючи результати виконаної роботи, Міністерство звернулося до Кабінету Міністрів України (лист № 4631-к/19/2-2 від 31.05.05) з пропозицією доручити Держводгоспу та Одеській облдержадміністрації «розглянути можливість роздамбування оз. Сасик з метою відновлення природного гідрологічного та гідрохімічного режимів водного об'єкту та поліпшення екологічної ситуації в регіоні». Частина вчених вважають, що для роздамбування Сасику не зроблені прогнози щодо умов гідрологічного режиму озера та усунення негативних екологічних наслідків у перехідному періоді від прісноводного озера до морського лиману, зокрема

загибелі прісноводних гідробіонтів з непередбачуваними наслідками. Необхідне комплексне вивчення проблем водосховища Сасик, Стенцовсько-Жебріянівських плавнів, каналу Дунай-Сасик, та якісне моделювання, що покаже ситуацію в динаміці, прорахувати всі варіанти, а не лише варіант роздамбування.

Відсутність джерел водопостачання є основною причиною соціально-економічного напруження в Придунайських населених пунктах. Більшість сіл Татарбунарського, Кілійського та Ізмаїльського районів користуються привізною водою або мінералізованою артезіанською водою, яка не відповідає гігієнічним нормативам.

Розпорядженням голови Одеської обласної державної адміністрації та Одеської обласної ради від 10.08.2009 № 615/А-2009 - 420/2009-ОР була утворена робоча група з підготовки пропозиції щодо розробки та фінансування проекту «Відновлення екосистеми морського лиману Сасик шляхом будівництва з'єднувального каналу та реабілітація прилеглих територій». Одеською обласною радою було прийнято рішення від 30.10.2009 № 956-V «Про розробку техніко-економічного обґрунтування реалізації проекту «Відновлення екосистеми морського лиману Сасик шляхом будівництва з'єднувального каналу та реабілітація прилеглих територій».

За попередніми розрахунками, вартість робіт по роздамбуванню у цінах на 2000-ні роки складала біля 40 млн.грн., а витрати на підтримання – біля 10 млн.грн.

Міжвідомча комісія з вирішення питання доцільності ліквідації дамби на озері Сасик в Одеській області була утворена постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2010 № 757 на чолі з Міністром охорони навколишнього природного середовища України. Ліквідована ця комісія постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 77.

18 листопада 2010 року проведено перше засідання комісії на якому вирішено «визнати ситуацію навколо озера Сасик такою, що обумовлена комплексом соціально-економічних, політичних, екологічних проблем і вимагає зваженого підходу до її вирішення на державному рівні і консолідації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади». Одеській філії Інституту біології Південних морів НАН України і ряду інших інститутів доручено надати НАН України обґрунтовані висновки за результатами проведених наукових досліджень щодо оцінки стану озера та варіантів відновлення гідрологічного режиму озера. Національна академія наук України повинна надати висновки щодо доцільності ліквідації дамби. Одеська облдержадміністрація - вивчити економічну доцільність існування озера і вивчити рівень захворюваності в прісасикських селах.

Доручення Президента України від 19.10.2012 № 1-1/2832 та відповідне доручення Прем'єр-міністра України від 25.10.2012 № 42594/1/1-12 щодо підготовки та здійснення заходів спрямованих на збереження природних комплексів Куяльницького лиману та озера Сасик.

Листи Національної Академії наук від 28.03.2011 № 9п/685-5, від 27.09.2011 № 9п/1948-5, від 04.12.2012 № 9п/2136-5 «Щодо заходів,

спрямованих на збереження природних комплексів Куяльницького лиману та озера Сасик» «Пропозиції НАН України щодо підготовки та здійснення заходів спрямованих на збереження природних комплексів озера Сасик»:

1) Регіон озера Сасик може мати екологічні та соціально-економічні перспективи розвитку лише за умови повернення озера Сасик в природний стан – морський лиман. Для поліпшення екологічного стану Сасику необхідно відновити його зв'язок з Чорним морем шляхом роздамбування.

2) Подальше функціонування Дунай-Дністровської зрошувальної системи можливе лише шляхом подачі дунайської води безпосередньо на зрошувальні площі, оминаючи Сасик.

3) Реалізація заходів щодо відновлення лиману Сасик сприятиме зменшенню напруженості екологічного та соціально-економічного характеру, створенню сприятливих умов для збереження природних ресурсів та зміцнення рекреаційного потенціалу Українського Причорномор'я.

Відновлення природного морського лиману Сасик шляхом його поєднання з Чорним морем має забезпечуватися розробкою комплексної схеми поетапної реалізації лиману та прилеглих територій, що включають регламент роздамбування, компенсаційні заходи, вирішення економіко-екологічних завдань адаптації природно-господарського комплексу до морського статусу лиману, забезпечення достатнього водообміну для Сасику.

Згідно з пункту 1.3. Комплексної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки, затвердженої рішенням Одеської обласної ради від 21 лютого 2014 року № 1021-VI, передбачено проведення комплексу заходів, спрямованих на збереження природних комплексів озера Сасик. передбачено 142,00 тис.грн., з них профінансовано 140,00 тис.грн. У 2015-2018 роках з обласного бюджету кошти на зазначену мету не передбачались. Та відповідні роботи не здійснювались.

Протокольне рішення робочої групи обласної ради щодо вивчення проблемних питань озера Сасик, створеної розпорядженням обласної ради від 02 березня 2015 року № 74/2015–ОР. Лист Національної Академії наук від 19.03.2015 року № 9п/453-3 «Щодо питання доцільності з'єднання озера Сасик з Чорним морем». Узагальнений висновок Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України стосовно недоцільності подальшого утримання озера Сасик в прісноводному стані та можливості його з'єднання з Чорним морем.

З метою недопущення негативних еколого-економічних наслідків перетворення екосистеми чорноморського лиману Сасик та реалізації прав місцевих громад на безпечне довкілля, Одеською обласною радою прийнято рішення від 30.10.2015 № 1454-VI «Про відновлення екосистеми морського лиману Сасик та реабілітацію прилеглих територій», а саме:

1. Визнати необхідність відновлення природної екосистеми морського лиману Сасик з метою попередження негативних санітарно-епідеміологічних ризиків та вирішення низки екологічних, соціальних та економічних проблем.

2. Відновити екосистему морського лиману Сасик шляхом будівництва з'єднувального каналу Сасик-Чорне море та реабілітації прилеглих територій.

3. Доручити Одеській обласній державній адміністрації забезпечити до 31 травня 2016 року розроблення першого етапу комплексного природоохоронного проекту «Відновлення екосистеми морського лиману Сасик шляхом будівництва з'єднувального каналу та реабілітації прилеглих територій», а саме – проекту будівництва з'єднувального каналу Сасик-Чорне море.

Дорученням голови обласної державної адміністрації від 08.04.2016 № Д/01/02-14/16 утворено робочу групу щодо роздамбування оз. Сасик та поліпшення екологічної ситуації на території Одеської області.

Відповідно до п. 3 зазначеного доручення обласною державною адміністрацією узагальнені матеріали, отримані у процесі роботи робочої групи.

За результатами проведених аналізів наукових підприємств, установ та організацій обласна державна адміністрація вважає за необхідне розробку регіональної програми відновлення водних ресурсів оз. Сасик, у рамках якої провести науково-дослідні роботи, а саме визначити:

- обґрунтованість оптимальної кількості, морфометричних характеристик (ширина, глибина, довжина), розташування каналів (каналу), які з'єднують водойму з морем, для забезпечення максимального водооновлення лиману морськими водами; визначення кратності водооновлення водойми морськими водами в обраному варіанті; режиму експлуатації каналу; необхідних заходів щодо реконструкції електричних, транспортних та інших комунікаційних мереж, розташованих на пересипу (дамбі), їх вартості;

- визначення оптимального режиму та умов надходження морських вод до водойми в період перетворення прісноводної екосистеми в морську; необхідних заходів щодо мінімізації негативних гідробіологічних та інших наслідків цього процесу; необхідного часу для розвитку та сталого функціонування морської екосистеми;

- оцінка інтенсивності занесення каналу (каналів) піском з боку моря та витрат на підтримання його в робочому, передбаченому проектом стані; обґрунтування необхідності будівництва гідротехнічних споруд для зменшення постійних витрат коштів на розчищення каналу та забезпечення його (їх) безперервної роботи;

- оцінка очікуваних гідроекологічних характеристик водойми в умовах оптимального функціонування з'єднувальних каналів (каналу): характеристик коливань рівня води у водоймі, в тому числі екстремальних; змін водних меж водойми при очікуваних рівнях води; просторово-часової мінливості солоності води, гідрохімічних і гідробіологічних характеристик вод лиману (для оцінки ймовірності цвітіння водойми влітку, виникнення гіпоксії та задух, які спричиняють загибель гідробіонтів), з урахуванням якості морських вод Жебріянської затоки та джерел антропогенного забруднення на водозборі лиману;

- оцінка надходження стоку річок Сарата і Когільник до водоймища Сасик за сучасних кліматичних умов (посилення посушливості клімату, ймовірності сильних дощових паводків), визначення та обґрунтування необхідності розчищення русел цих річок;

- визначення доцільності та режиму подальшої експлуатації каналу «Дунай-Сасик»; у разі збереження – забезпечення вимог до його проточності та показників якості вод, зокрема, до мінералізації, проведення необхідних гідротехнічних заходів, будівництва гідротехнічних споруд;

- визначення антропогенних основних джерел забруднення водойми та їх впливу на формування якості вод водоймища Сасик (стічні господарсько-побутові води населених пунктів, тваринницьких ферм, сільськогосподарських угідь; стік річок Когільник, Сарата, дунайських вод, які надходять через канал «Дунай-Сасик», у разі збереження його зв'язку з водоймою);

- визначення майбутнього правового статусу лиману, режиму користування його природними ресурсами, балансоутримувача каналу та інших гідротехнічних споруд, а також відповідального за підтримання лиману у належному екологічному стані.

Також рішенням Одеської обласної ради від 21.12.2017 №577-VII затверджено «Перспективний план заходів щодо імплементації на території Одеської області Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону». Пунктом 38 зазначеного плану передбачено проведення наукового дослідження, вишукувальні роботи щодо необхідності роздамбування огорожувальної дамби озера Сасик з Чорним морем, оцінка негативних наслідків та ризиків, підготовка обґрунтованої наукової позиції з цього питання, розробка техніко-економічного обґрунтування та кошторису.

Зважаючи на викладене, було запропоновано кілька напрямів повернення лиману Сасик до природного стану, але остаточного рішення не прийнято.

Висновок. Доцільне:

- визначити напрями розвитку (змін) народногосподарського комплексу в районі озера/лиману Сасик при його поверненні у природний стан морського лиману, за пропозиціями місцевих органів влади та населення (забрати пропозиції; розглянути пропозиції на нараді в облдержадміністрації; розглянути питання та ухвалити напрями на розширеному засіданні науково-технічної ради ОДА);

- розробити концепцію плану соціально-економічної реорганізації народногосподарського комплексу в районі озера/лиману Сасик, як частини Українського Придунав'я;

- провести наукове обґрунтування напрямів розвитку (змін), з урахуванням даних актуальних спостережень за станом природних ресурсів і довкілля;

- провести економічне обґрунтування напрямів розвитку (змін);

- розробити відповідну цільову державну програму, та забезпечити фінансування, з державного бюджету та інших джерел, у тому числі міжнародної технічної допомоги.